

Mehmet Emin SARAÇ

(31 Ocak 1930-1 Ramazan 1348/
19 Şubat 2021-7 Receb 1442)

İslâm dünyasının sancılı geçen son yüzyılının en önemli şâhidi, ‘verasetü’l-enbiyâ’nın son tezâhürü, Fatih Camii’nin son dersiâmı, büyük âlim muhaddis, müfessir, fakîh Osmanlı şifâhî ilim ve tadrîs geleneğinin en önemli temsilcisi, câmi merkezli tadrîsin almış üç yıl boyunca fâsılasız icrâcısı üstâdım Mehmet Emin Saraç Hocaefendi’miz 19 Şubat 2021/07 Receb 1442 tarihinde yatsı namazından sonra saat 21.50’de, taşıdığı ağır mesûliyeti yetiştirdiği biz talebelerinin omuzlarına tevdi ederek, dâr-ı bekâyâ irtihâl eyledi.

21 Şubat 2021 tarihinde Pazar günü öğle namazını müteakip kılınan cenaze namazının ardından, resmi izinle 1943 yılından itibaren hayallerinin, özlemlerinin, gönül bağının ve hizmetlerinin hiç kesintiye uğramadığı Fatih Camii haziresine, kendilerini temsil ettiği geçmiş ulemâ ve verese-i enbiyânın yanına defnedildi. Devlet erkânı yanında, yurt içi ve yurt dışından pek çok seveni cenaze namazına iştirak etti ve defni esnasında hazır bulundu.

Vefâtının ardından talebesi Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan, yardımcısı Fuat Oktay, TBMM başkanı Mustafa Şentop, Hocaefendimiz’in de üyesi olduğu Dünya Müslüman Âlimler Birliği’nin Başkanı ve Ezer’de birlikte okuduğu arkadaşı Yûsuf el-Karadâvî ve Genel Sekreteri Ali el-Karadâğî, Suriye Âlimler Birliği Başkanı Muhammed Ali es-Sâbûnî, Filistin Âlimler Birliği ve Filistin İslâmî Direniş Hareketi Hamas yetkilileri, Mısır, Hindistan, Pakistan gibi pek çok İslâm ülkesinin din adamı ve ulemâsı Hocaefendimiz’in vefâtının ardından taziyelerini bildiren açıklamalar yayımladılar.

Hocaefendimiz; Hacı Hâfız Muhaddis Mehmet Emin b. Mustafa b. Es’ad b.

Yûsuf b. Ali Sirâc, Tokat ili Erbaa ilçesinin Tanoba köyü doğumludur. Esasen babası Hâfız Mustafa Efendi'nin ataları, Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı Gürcistan'a sınır Meydancık kasabasından, annesi Hatice Hanım Şavşat ilçesinden olup, ailesi sonradan Tokat'ın Erbaa ilçesi Tanoba köyüne yerleşmiştir.

Genellikle, Hocaefendimiz, doğum tarihini soranlara söylemek istemese de, babasının doğduğu gün kitaplarından birisinin arasına doğum tarihini ve Mehmet Emin şeklinde adını kaydetmesinden hareketle, 31 Ocak 1930/01 Ramazan 1348 tarihinde doğduğu tam olarak tespit edilmiştir. Bu konudaki kargaşa ise, resmiyette nüfusa gerçek doğumundan bir yıl sonra kaydettirilmesinden kaynaklanmıştır. Özellikle, İmâm Mâlik ve İmâm Şâfi gibi ulemânın, doğum tarihini söylemek istemeyişi ve geleneklerimizde altmış üç yaşını geçenlerin 'haddi aştık' diyerek 'artık bundan sonra yaşamıyor farzedin' düşüncesiyle, doğum tarihini söylemeyi mübhem bırakma geleneğini Hocaefendimiz de sürdürmüştü; büyük çoğunluğu mülâkât tarzında gerçekleşen şifâhî beyâna dayalı yazılı kayıtlarda doğum tarihini söylemekten imtina ettiği beyân edilmiştir.

Dindar ve ilim geleneği olan bir aileye mensup olan Hocaefendimiz'in babası ve dedesi, medrese ilimlerini okumuş, tahsilli ve hâfız kimselerdi. Her ikisi de Nakşî-Müceddidî geleneğin bir temsilcisi olan İsmet Efendi'nin Erbaa'daki halîfesi Bahrullâh Efendi'ye müntesipti. Abdullâh ed-Dihlevî'nin hilâfet vererek Mekke'ye gönderdiği Abdullâh el-Mücâvir el-Mekki'den icâzet alıp, irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere ömrünün son yirmi beş yılını İstanbul'da geçiren ve tekke inşâ eden İsmet Efendi'nin altmış iki halîfesi olup; İstanbul'da kendisine kol-kanat geren Ali Haydar Efendi de Erbaa'daki Bahrullâh Efendi de İsmet Efendi'nin halîfeleri arasında idi. Hocamızın baba tarafı gibi, anne tarafı da, aynı şekilde müderris ve mutasavvıf kimselerdi. Anne tarafından dedesi Üzeyir Efendi Osman Keşfi Efendi Camii ve Medresesi'nde imamlık ve müderrislik yapıyordu ve Bahrullâh Efendi'nin Niksar'daki temsilcisi idi.

Hocaefendimiz'in soyadına gelince; dördüncü göbekten dedesi Molla Kadı Ali Sirâc, Fâtih Medreseleri'nde okumuş; bu esnada hocaları lakabını sormuşlar; 'bize Bekazoğulları derler' diye cevap verince; nûrânî yüzlü, sarışın, yakışıklı bir kimse olduğu için kendisine hocaları tarafından 'ışık saçan kandil' mânasında 'sirâc' lakabı takılmış, bu lakap daha sonraları ilgili kanunla birlikte 'Saraç' şeklinde aileye soyadı olarak verilmiştir. Memleketine döndükten sonra Batum kadılığı yapmış olan Molla Ali Sirâc, verdiği fetvâlar ile halkın teveccühünü kazanmış, sevilen ve hürmet gösterilen bir kimse idi.

Kendi şifâhî beyanlarına göre; Hocaefendimiz sekiz kardeş olup, Fatma, Âişe ve Mustafa adındaki ikisi kız, biri erkek üç kardeşi, daha süt çağında vefat etmişlerdir. Hayatta kalan kendisi, abisi Bahaddin, kardeşleri Osman ve Yusuf

ile kız kardeşleri Emine; hepsi, dönemin sıkı takibâtından kurtulmak için her gün teheccüt vakti, babası tarafından kaldırılmak suretiyle, önce annelerine ham hâlini, sonra da babalarına has hâlini okuyarak hâfızlıklarını tamamlamışlardır. Hocaefendimiz, ilk Kur'ân-ı Kerîm hatmini dedesiyle birlikte altı yaşında, hâfızlığını da babası rehberliğinde on yaşında tamamlamıştır. Hâfızlığını ikmâl ettikten sonra, abisi Bahaddin ile birlikte on yaşlarında iken bir yıl Üzeyir dedelerinin bulunduğu Niksar'da üç yıl da Merzifon'da öğle ve ikindi namazlarından sonra mukâbele okumuş, yatsı namazlarından sonra da hatimle namaz kıldırın hocaefendilerin ardından 'açıcı/fâti'h' olarak hatimle namaz kılmış; böylece ilim için çıkacağı uzun yolculukların ilk tecrübesini bu şekilde yaşamaya başlamıştır. Ev içinde ve çevresinde ideal bir İslâmî hayat yaşayan Hocaefendimiz, bütün kardeşleri gibi, çok küçük yaşlarından itibaren, ilmî ve manevî bir aile ortamında yetişmiş; bir yandan hâfızlıklarını tamamlamaya çalışırken, bir yandan da Arapça öğrenmek için babası Molla Hâfız Mustafa Efendi'den temel kaynakları okumaya başlamıştır. Evde devam eden tadrîs faaliyetleri, olanca gizliliğine rağmen, yapılan tedkîkât ve ta'kibata takılmış; bu faaliyetleri sebebiyle Hocaefendimiz'in babası zaman zaman karakola götürülüp, sorguya muhatap kılınmış ve bu sırada çocuklarına, yanlış şeyler değil; Kur'ân-ı Kerîm'i ve ahlâklı insan olmayı öğrettiğini beyân etmiş, ne var ki yine de hapis cezası almaktan kurtulamamıştır. Babaları bu mahkûmiyetlerden birisinde, altı ay ceza almış ve on beş gün kadar da hapiste yatmıştır.

Yine, Hocaefendimiz'in babası Hâfız Mustafa Efendi ve Dedesi Hâfız Es'ad Efendi'ye, hiç tanımadıkları halde, Menemen olaylarına adı karıştırılan kişilerle ilişkilendirilerek, altışar ay hapse mahkûm edilmiş; bu mahkûmiyet kararından üç ay sonra da dedesi üzüntüden vefat etmiştir.

Hocaefendimiz on üç yaşına girdiğinde, babası, annesi ve iki taraftan dedelerinin verdiği aile kararıyla abisi Bahaddin ile birlikte İstanbul'a gönderilmiştir. Annesi ve babası oğullarının duygusal bir ortamda gönderilmesine meydan vermemek için onları evlerinin bahçe kapısından uğurlamış; ana yola kadar komşuları tarafından götürülmüşler; buna çok içerledikleri için, birkaç ay onlara kırgın kalmış, İstanbul'a geldikten sonra köylerine bir yıl hiç gitmemişler, bir yılın sonunda gittiklerinde, yani 1944 yılında, kendisini 'benim oğullarım âlim olacak inşaallah' dualarıyla evin kapısından uğurlayan kıymetli annelerinin on beş gün önce vefat ettiğini öğrenmişlerdir. Hocaefendimiz'in annesinden sonra ilk vefat eden ise Ankara'ya bir hasta götürüp, dönüşte trafik kazasında vefat eden kardeşi Yusuf olmuştur. Daha sonra Yusuf'un yerine oğlu Haydar doğdukları eve ve mescide göz-kulak olmuş, sahip çıkmıştır. Babaları Hâfız Mustafa Efendi, daha sonra, kendisi de ilim ehli olan Safiye Hanım ile

evlenmiş, 1960 darbesinden sonra, hocası Ali Haydar Efendi'den bir yıl önce vefat edinceye kadar onunla yaşamıştır. Daha sonra imamlık yaparak kardeşlerini okutan abisi Bahaddin, son olarak da Ezher'e birlikte gittiği, milletvekiliği ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde hocalık da yapmış olan kardeşi Osman 1998 yılında vefat etmiştir. Hocaefendimiz'in hâlen hayatta kalan tek kardeşi en küçükleri Hâfize Emine Hanım'dır.

Merhûm Hocaefendimiz'in mukâbele okumak üzere gittiği Niksar ve Merzifon'dan sonraki ikinci uzun rihlesi, abisi Bahaddin ile birlikte yaklaşık seksen yıl boyunca bir daha ayrılmayacağı ve ebedî istirahatgâhı olan İstanbul'dur. İstanbul'a ilk geldiğinde ağabeyi Bahaddin ile birlikte bir hafta kadar Ali Haydar Efendi'nin evinde misafir olmuş, sonra, Menemen olaylarıyla irtibatı bulunduğu ve şapka kanununa muhâlefet ettiği suçlamasıyla evi yoğun takibat altında tutulduğu için, her ikisini de Fatih Camii Başımamı Ömer Efendi'ye emanet edilmiş; üç ay da burada kaldıktan sonra Karagümrük Üçbaş Medresesi'ne taşınmışlardır. İstanbul'a geldiğinde okumaya başladığı ilk dersler, ta'lim ve tashîh-i hûruf, belâgatten *Telhîs* ve *Buhârî* olduğuna göre, Hocaefendimiz'in Tokat'tan yeterli seviyede ilmî alt yapıya sahip olarak geldiğini düşünmek mümkündür.

Mısır'a gidinceye kadar sekiz yıl Üçbaş Medresesi'nde kalmaya devam eden Hocaefendimiz, oradan ancak ilmini ilerletmek gayesiyle yurt dışına çıkmak düşüncesiyle ayrılmıştır. Uzun süre ikâmet ettiği bu medrese Mimar Sinan'ın inşâ ettiği bir eser olup, Amasya kadısı Hamza Efendi'nin bekâr hocaefendilerin kalması şartıyla vakfettiği on beş odalı bir yerdi. Bekâr ve yaşlı ona yakın hocaefendi de orada ikâmet ediyordu. Bu vesileyle onları daha yakından tanıma ve kendilerinden daha fazla eser okuma imkânına da sahip olmuşlardı. Hocaefendimiz'le birlikte ilim halkalarına katılan ağabeyi, babalarının gönderdiği paralar bittikçe, zaman zaman tezgâhtarlık, daha sonraki yıllarda ise imamlık yaparak kardeşlerini okutmuş ve kendi ailesinin geçimini sağlamıştır.

Hiç şüphesiz Hocaefendimiz'in en önemli hocası, babası Hâfız Molla Mustafa Efendi ve dedeleridir. Ondan sonra, 1943'te İstanbul'a ilk gelişinden itibaren 1960'ta vefatına kadar kendisinden her fırsatta istifade ettiği en önemli kişi Ali Hayda Efendi'dir. Kur'ân-ı Kerîm ta'limi ve belâgata dair eserler okuduğu Fatih Camii Başımamı Ömer Efendi; kendisi ve üç arkadaşına (Hüseyn Atay, Kemal Işık, Ali Rıza Altunbay) Fatih Camii hünkâr mahfelinde gizli gizli dersler okutan ve Ayaklı Kütüphâne diye anılan Gümölcineli Mustafa Lütü Efendi; yoğun takibat altında olduğu için ancak bir hafta kadar ders alabildiği ve kendisinden Emsile ve Bina okuduğu Silistreli Süleyman Hilmi Efendi; *Buhârî*,

Şifâ-i Şerîf ve Râmuzü'l-Ehâdis gibi pek çok eseri kendisinden okuduğu Arnavut asıllı Hüsrev Efendi; zaman zaman hizmetinde de bulunduğu Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'ini okutan Muhaddis İbrahim Efendi; daha sonra kayınpederi olan, Es'ad Erbilî hazretlerinin hulefâsından Eminönü Müftüsü Ali Yekta Efendi; hadis ve tefsir ilimlerinde zirve şahsiyet İstanbul Müftüsü Bekir Hâkî Efendi; kendisine ilk hadis icâzeti veren Fâtih Câmiî Başkayyımı Süleyman Efendi; Ezher'den tanıştığı ve İstanbul'da uzun yıllar beraber olduğu Ali Yakub Cenkçiler Hocaefendi; Fatih Camii imamı Halil Efendi, Hocaefendimiz'in hayatı boyunca en çok hayırla yâdettiği ve kendilerinden okuduğu eserleri hep tekrar edegeldiği hocalarıdır. Mısır'da en çok istifade ettiği hocaları arasında ise, Muhammed Zâhidü'l-Kevserî, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Yozgatlî İhsan Efendi, Muhammed Abdülvehhâb Buhâyri, Ahmed Fehmî Ebû Sünne, Süleyman Dünyâ, Abdülfettâh es-Sa'sâ'î, eş-Şeyh Haseneyn Mahlûf, eş-Şeyh Abdürrahîm el-Kişki, Ali Ya'kûb Efendi, eş-Şeyh Mahmûd el-'Adevî, Mahmûd Şeltût, Kahire'de tanışıp dostluk kurduğu Ebül-Hasen en-Nedvî ve Abdülfettâh Ebû Gudde'yi saymak mümkündür.

İsimleri geçen ve ömrü boyunca hayırla yâdettiği İstanbul'daki hocalarından sekiz yıl istifade eden, Hocaefendimiz, Ali Haydar Efendi'nin, tadrîsâtının ikmâlinin ancak yurt dışında olacağını söylemesiyle, üçüncü ilim hicretini Mısır'a gerçekleştirmek üzere harekete geçti.

Hocaefendimiz, Mısır'a gitmek için karar verdikten sonra pasaport temininde büyük güçlükler çekmiş, çaresiz kalınca ders arkadaşı Hüseyin Atay'ın orada tahsil görmesi sebebiyle tahsil maksatlı olarak kardeşi Osman ile birlikte Diyarbakır, Mardin, Cizre üzerinden ilk önce Bağdat'a izinsiz gitmeye çalışmış, gördüğü bir rüya üzerine üç ayı bulan bu ilk denemenin ardından Cizre'den Erbaa'ya oradan da İstanbul'a tekrar geri gelmiş; daha sonra babasının bir ahbabının kaymakam oğlunun yardımı ile pasaport çıkartarak ve vize alarak resmî yollarla Bağdat'a gitmiş, Bağdat'ta o günlerde yeni açılmış bulunan Külliyyetü'ş-Şerî'ati'l-İmâmî'l-'A'zam'ın kurucusu Hamdi el-'A'zamî ve Fatih Medresesi'nden mezun olan Irak Umûm Müftüsü Emced ez-Zehâvî'nin misafiri olmuş; kısa süre sonra hocası Ali Haydar Efendi'nin telkinlerini dikkate alarak oradan ayrılmış ve 1950 yılı başında Mısır'a geçmiştir.

Hocaefendimiz, herhangi bir resmi eğitim almadan Ezher'e gittiği halde, hafızlık ve sekiz yıldır devam eden dinî ilimlerdeki birikimi sayesinde yapılan imtihanlarda başarılı olup; ilkokul-ortaokul okumadan, doğrudan liseye kaydedilmiş; üç yılda lise diploması almasının ardından gerekli imtihanlardan sonra 1954'te Külliyyetü'ş-Şerî'a'yı kazanıp, onu da bitirdikten sonra, Tahas-

susu'l-Kudât'a, lisansüstü eğitime başlamış, bir yıl devam ettikten sonra zorlaşan şartlar dolayısıyla lisansüstü eğitimini eksik bırakmıştır. Mısır'daki eğitim-öğretim hayatını dokuz yılda tamamlayan hocamız, daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Resmi makamlar nezdinde Ezher diplomasına, özellikle de Külliyyetü'ş-Şerî'a diplomasına hiçbir değer atfedilmediği bir dönemde dinî eğitimini orada almış; onun ve arkadaşlarının öncülüğünü yaptığı 'dinî eğitimini Ezher'de alma' geleneği ondan sonra da sürmüş ve yine onun ihdâs ettiği imkânlarla, çok sonraları Ezher diplomalarının geçerliliği en üst makamlarla tescil edilmiştir.

Mısır'daki tahsili sırasında ihtiyaçlarını kısmen Türkiye'den giden hocaefendilerin desteği ve Mısır'da bulunan Türk vakıflarının tahsis ettiği burslarla ve verdikleri desteklerle karşılamışlardır. Önceden Kral Fârûk'un tahsis ettiği Bağdat Otelinde kalmışlar; 1957'de Cemâl Abdünnâsır iktidara gelince, Türkiye'deki uygulamalara benzer şekilde vakıfları tamamen kapatmış ve yardımları sonlandırmış, öğrenciler kaldıkları otelden çıkartılmışlardır. Bu süreçte oradaki diğer talebeler gibi, Hocaefendimiz de büyük sıkıntılar çekmiş; imkânların yetersiz olduğu zamanlarda oruç tutarak zor şartlarda hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Mısır'da talebeliğinin, dördüncü yılında kendisine ulaşan bir mektupta Ali Haydar Efendi'nin tensipleriyle Ali Yekta Efendi'nin kerimesiyle izdivâcı uygun görülmüş, İstanbul'a döndükten sonra da ilim ve irfan ehli seçkin bir topluluğun iştirakiyle Saraçhâne önündeki Ali Yekta Efendi'nin koşağının bahçesinde düğün merasimi icra edilmiştir.

Mısır'dan dönüşünden bir hafta sonra, İstanbul İmam Hatip Lisesi'nde fâhrî öğretmenlik yapmaya başlamış, 1960 ihtilali sonrası askere gidinceye kadar üç yıl bu görevi sürdürmüştür. İzmir'deki acemilik döneminin ardından İstanbul'a İstihkâm Okulu'na gelmiş; askerliği esnasında da Sâdâbâd Camii'nde ikinci namazlarından sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden gelen öğrencilerle ders vermeye devam etmiştir. Askerliği bitince Ankara Evkaf Müdürlüğü'nde imtihana girerek evrak okuma ve tasnif kısmına hemen atanması yapıldı. Ne var ki tadrîs faaliyetlerinden geri kalmak, kendisinde büyük rahatsızlık verdiği için, hacca gitmek üzere ayrıldığı Ankara'ya bir daha dönmedi. Hac sonrası İlim Yayma Cemiyeti'nin Cerrahpaşa Camii yanında Yüksek İslâm Enstitüsü talebeleri için ilk defa düzenlediği yaz kursunda Ahmet Davudoğlu ile birlikte tadrîs faaliyetlerine yeniden dönmüş; İsmail Niyazi Kurtulmuş'un teklifi ile tadrîs faaliyetlerini, kesintisiz olarak vefatına kadar devam ettirmiştir. Haftanın her günü muhtelif mekânlarda devam eden eser esaslı tadrîs faaliyetleri, kışın büyük ölçüde Vefa'daki Ekmekçiâde Ahmed Paşa Medresesi'nde, yazın da Fatih Camii'nde yoğun bir şekilde günün muhtelif vakitlerinde devam etmiştir. Ayrıca, Ezher dönüşü, İsmail Ağa Camii'nde de

dersler okutmuş; 1960 ihtilâli sonrasında dahi Fatih Camii'ndeki derslerine ara vermemiştir. 1976-1979 yılları arasında Haseki Eğitim Merkezi'nde hadis dersleri okutmuş; aynı dönemde onunla birlikte Ali Yakub Cenkçiler, Abdurrahman Gürses Mehmet Rüşdü Aşkkutlu da ders verenler arasında yer almıştır.

Tanıştığı bütün hocalarıyla vefatlarına kadar irtibatını sürdürdü, hayır dualarını almaya devam etti; irtihallerinden sonra da; onlara hayrülhalef olmak için gayret gösterdi, talebelerine onları hep birer örnek olarak anlattı. Hocalarının ülkeler ve yurtdışındaki ilim meclislerinde defalarca Türkiye'yi temsil etti. Mısır, Suriye, Ürdün, Filistin, Kuveyt, Hindistan, Pakistan ve diğer İslâm ülkeleriyle ilmî irtibatını devam ettirdi. Yurt dışından gelen İslâm âlimlerinin ilk aradıkları kişi oldu. Sağlığı elverdiği müddetçe görmek isteyen herkes kendisini, Fatih Camii'nin ma'rûf ve ma'hûd müezzin odasında, öğle veya ikindi namazı sonrasında kitaplarının yanbaşıda, hiç kendisini yalnız bırakmayan dostları, öğrencileri veya ziyaretçileri ile bulabilirdi.

İftiharla ve her fırsatta ifade ettiği üzere Hocaefendimiz ilk icâzetini hicrî 1367 yılında, Fatih Camii Başkayyımı Süleyman b. Fazl er-Rakavî Efendi'den almıştır. Onunla Üçbaş Medresesi'nde okuduğu *Buhârî-i Şerîf*in iki cildi tamamlandığında Mısır'a gitme kararı alınca, ileri yaşlardaki hocası, bir daha karşılaşmamız mümkün olmayabilir diyerek, Hacı Ferhad-ı Rizevî tarikiyle sâhip olduğu rivâyet icâzetini Hocaefendimiz'e de vermiştir. Hocaefendimiz, gerek İstanbul'da gerek Mısır'da gerekse gittiği diğer İslâm ülkelerinde önemli âlimlerden icâzetler almıştır. Hocası el-Kevserî'nin kendi teklifi ile vefâtından yirmi gün önce verdiği icâzet, Emin Saraç Hocaefendimiz'e İslâm ülkelerinin pek çok yerinden yoğun bir teveccüh gösterilmesinin temel sebebidir.

Muhammed Zâhidü'l-Kevserî, vefatından yirmi gün önce hicrî 1371 yılında *et-Tahrîru'l-vecîz fî mâ yebteğîhi'l-müstecîz* adlı tek nüsha icâzet defterini Hocaefendimiz'e, “benim elimde başka nüshası kalmadı, sen bundan bir nüsha elinle yaz, aslını bana geri getir” diyerek vermiş, Hocaefendimiz de istinsah ettikten sonra asıl nüshayı geri götürmüş; merhûm Muhammed Zâhidü'l Kevserî hocamızın istinsah ettiği yeni nüshaya birkaç satır yazarak ona icâzet vermiştir. Hocaefendimiz, kendisiyle her görüşüldüğünde “bu icâzetnâme benim için Ezher diplomasından çok daha değerli” derdi.

Zira Zâhidü'l-Kevserî vasıtasıyla kendisine intikal eden bu icâzet silsilesi en âli yolla Osmanlı ilim geleneğini temsil eden bir icâzet silsilesidir.¹ Özellikle

¹ Zâhidü'l-Kevserî'nin muhtelif eserlerin müelliflerine ulaşan ve *et-Tahrîru'l-vecîz fî mâ yebteğîhi'l-müstecîz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Haleb: el-Matba'atü'l-İslâmiyye 1993, 160 sh.) adlı meşyehasında zikrettiği icâzet silsileleri için bkz. Kadir Ayaz, “Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer

Zâhidü'l-Kevserî'nin bir diğer icâzetli talebesi Abdülfettâh Ebû Gudde'nin vefâtının ardından, Hocaefendimiz'in İslâm dünyası ulemâsından yoğun talebe muhatap olması Osmanlı ilim geleneği isnâd silsilesiyle icâzet vermesindedir.

Öteyandan Hocaefendimiz, Allâme Muhaddis Muhammed Hasen Muhammed el-Meşşât el-Mekki'den 1377 yılında Kahire'de; kendisinden yaklaşık on yaş büyük olan ve ilk defa 1951 yılında Kahire'de tanıştıkları Ebü'l-Hasen en-Nedvî'den Leknev'deki ziyareti esnasında 1418 yılında Hindistan'da; Mekke-i Mükerrreme'de asrın en önemli müsnidlerinden Muhammed Yâsin b. Muhammed 'Îsâ el-Fâdânî'den 1401 yılında; Allâme Muhakkik Muhaddis Abdülfettâh Ebû Gudde'den 1416 yılında Türkiye'yi son ziyaretinde; Muhammed Abdürreşîd en-Nu'mânî'den 1417 yılında Türkiye'yi ziyaretinde icâzet almıştır. İlk defa tanıştığımız 1984 yılı Eylül ayından itibaren derslerine iştirak ettiğim; kendisinden her fırsatta istifade etmeye çalıştığım, sonraki ilim hayatımda sürekli istişârelerde bulunduğum, yirmi yıldır kesintisiz devam eden tadrîs faaliyetlerimde sürekli bilgilendirdiğim ve talebelerimle okumamız gereken kitaplarla ilgili sürekli istişâre ettiğim Hocaefendimiz'in bendenize icâzet verdiği tarih ise 25 Muharrem 1429/03 Şubat 2008'tir.

Hocaefendimiz'in Osmanlı Medrese geleneği temsilcileri ve Mısır'daki önde gelen hocaları yanında, akranlarıyla da dostlukları ve ilmî ilişkileri olmuştur. Kendilerinden istifade ettiği ve yakın ilişkileri bulunanlar arasında, son yüzyılın en önemli fakihî Ömer Nasûhî Bilmen, Beşiktaş Müftüsü Mehmed Fuad Çamdibi, meşhur müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, Müslim Şârihi Deliormanlı Ahmed Davudoğlu, Meşâyih-i Nakşibendiyye-i Hâlidiyye'den Mehmed Zâhid Kodku, Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, Musa Topbaş Efendiler, Es'ad Erbilî'ye intisâbı bulunan Hâfız ve kurra 'Allah'ın has kulu' Abdurrahman Gürses, meşhur kurrâ Ali Rıza Sağman, Tevfik Demiröz Efendi, Şehzâde Şevket Efendi, Fethi Sâmi Bey, Medîne-i Münevvere'de mücâvir Ali Ulvi Kurucu, Gönenli Mehmed Efendi, Cemâl Ögüt Hocaefendi, Mahmud Bayram Hocaefendi'yi saymak mümkündür.

Emin Saraç Hocaefendimiz'in, talebeliği boyunca muhtelif hocalarından okuduğu ve altmış üç yıllık tadrîs hayatı boyunca da okuttuğu eserleri elli beş yıl boyunca okuttuğu bütün derslerine iştirak eden ve dersleriyle ilgili en teferuatlı hâtıratı sahip bulunan en önde gelen talebesi Ahmet Yüksek Hocaefendi'nin kayıtlarından yâd-ı cemîl olmak üzere zikretmek gerekirse; *el-Câmi'u's-Sahîh li'l-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh li Müslim, Sünenü Ebî Dâvûd, Sünenü't-Tirmizî, Sünenü'n-Nesâî, Sünenü İbn Mâce, Muvatta'u'l-İmâm Mâlik,*

Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi", *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX, 2015, s. 63/102.

Müsnedü'l-İmâm 'A'zam, Mansûr Ali Nâsıf'ın *et-Tâcü'l-câmi' li'l-Usûl*, Begavî'nin *Mesâbîhu's-sünne*, Aliyyü'l-Kârî'nin *Miškâtü'l-Mesâbîh*, Kâdî 'Iyâz'ın *eş-Şifâ bi-ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, Nevevî'nin *el-Ezkâr*, Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, Hâris el-Muhâsibî'nin *Risâletü'l-müsterşidin*, Bûsirî'nin *Kasîde-i Bürde*, Birgivî'nin *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Zernüci'nin *Ta'limü'l-müte'allim*, Kâdî Beydâvî'nin *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Tefsîrü Âyâti'l-Ahkâm*, Abullah Sirâcüddin'in *ed-Du'â, Tilâvetü'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, Seyyidünâ Muhammed Resûlüllâh, *es-Salâtü 'ale'n-Nebiyy, es-Salâtü fi'l-İslâm*, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, Habîbü'r-Râhmân el-'A'zamî'nin *Nusratü'l-hadîs fi'r-reddi 'alâ münkirî'l-hadîs*, Molla Hüsrev'in *Mir'atü'l-usûl fi Şerhi Mirkâtî'l-vüsûl*, Abdüsselâm b. İbrâhim el-Lekânî'nin *Cevheratü't-Tevhîd*, Tahâvî'nin *'Akîdetü't-Tahâvî*, Bâbertî'nin *Şerhu 'Akîdeti't-Tahâvî*, Teftazânî'nin *Şerhu'l-'akâid*, Abdülvehhâb Hallâf'ın *İlmü usûli'l-fikh*, Abdülkerim Zeydan'ın *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, Abdülvehhâb Abdüllatif'in, *el-Muhtasar fi 'ilmi'r-ricâl'i*, Zâhidü'l-Kevserî'nin *Te'nîbü'l-Hatîb, en-Nüketü't-tarîfe, İrgâmü'l-merîd, Menâkîbü Ebî Hanîfe ve Sâhibeyhi*, İbn Mâlik'in *Şerhu Elfiyyeti İbn Akîl*, Kazvî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*, Abdülganî el-Meydânî'nin *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kudûrî*, Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Âsâr* adlı eserlerini, bazılarını birkaç defa olmak üzere okutmuştur. Elbette, bu eserler arasında hocalarından okudukları kadar, güncel ihtiyaçlara göre öne çıkan; okuyup okuttukları da dikkat çekmektedir.

Okuyup-okuttuğu eserlerden de anlaşılacağı üzere; Hocaefendimiz bir hadis âlimi olarak tanınmış olmakla birlikte, tadrîs halkasındaki talebelerin ihtiyaçları neyi gerektiriyorsa o alanda kitaplar okutmuş; bu bağlamda, İslâmî ilimler arasında bir fark gözetmemiştir. Hangi fakültede okursa okusun talebeliği İstanbul'da geçmiş olup, dinî ilimlere ilgisi bulunan herkesin yolu, Hocaefendimiz'in ilim halkalarıyla kesişmiştir. Bu sebeple, daha sonraki iş hayatında siyâsetçi, hukukçu, idareci, öğretim üyesi, öğretmen veya din görevlisi olarak görev yapanlardan binlerce kişinin onun ders halkalarında yer aldığı muhakkaktır.

Öte yandan, Hocaefendimiz'in bir heyetle birlikte yaptıkları Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'an* tercümesi herkesçe ma'lûm ve ma'rûf olmakla birlikte, *İslâm* dergisi 83. sayısında yazdığı "Rabî'u'l-evvel'in 12. Gecesi" başlıklı bir yazısı, yine aynı derginin Aralık 1984 sayısında yazdığı "Na't-ı Şerîf" başlıklı yazısı ve *Altınoluk* dergisinin 1988 yılı Şa'ban ayı sayısında yazdığı "Fatih Camisinde", *Reyhan* dergisinde (2011/2, s. 22) "Kardeşler! Gözünüzü Açın!" ve *Bülûgu'l-Merâm Şerhi*'ne (İstanbul: Tahlil Yay. 2011) yazdığı "Takdim" başlıklı yazıları neşredilmiştir.

Mehmet Emin Saraç Hocaefendimiz, resmî, idârî veya siyâsî hiçbir görev üstlenmemesine rağmen, bir dersiâm ve İslâm âlimi olarak dünya ve ülke siyâsetini çok yakından takip etmiş; görüp duyduklarını İslâm nokta-i nazarından çok iyi tahlil etmiş; yakın çevresine ve talebelerine bu konulara dair yorumlarını çekinmeden ifade etmiştir. Ne var ki, bunu yaparken, asla kendisini öne çıkartmamış; ‘akıllı ve ferâsetli bir mü’min’ olarak, bu konuda talebelerine çok güzel örneklik ortaya koymuştur. İslâm dünyasıyla olan yakın ilgisi dolayısıyla, zaman zaman Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, başta olmak üzere, pek çok arap ülkesine ilmî seyahat maksatlı olarak gitmiş; Hindistan, Pakistan, Buhârâ ve Bosna’yı aynı gayeyle ziyaret etmiş; oralardaki ilmî etkinliklere, dünya ehl-i sünnet âlimlerinin toplantılarına, uluslararası kongrelere ve icâzet merasimlerine iştirak etmiştir.

İdarî ve siyasi hiçbir faaliyette bulunmasa da kendisinden istifade eden pek çok talebesi vasıtasıyla, hayatın bütün yönlerine dair bütün gelişmeleri yakından takip etmiş, istişare için kendisine gelenlere tavsiye ve telkinlerde bulunmuş ve Türkiye’deki din ve toplum lehine gelişmelere hep öncülük etmiştir. Derslerine devam eden ilahiyat, hukuk, siyasal bilgiler, iktisat, mühendislik vb. alanlarında eğitim gören pek çok talebesi sonraki yıllarda Hocaefendimiz ile irtibatını sürdürmüş ve tedrîs halkalarından sonra da kendisinden istifade etmeye devam etmişlerdir.

Nasıl ki, en önemli hocası Ali Haydar Efendi tasavvûfî ve ilmî ilgi alanı dışında, memlekette ve İslâm âleminde olup bitenlerle de çok yakından ilgilenmişse, Hocaefendimiz’de de onun bu hâli hayatı boyunca tezâhür etmiştir.

Resmî anlamda ilahiyat fakültelerinde görev almamış, ancak orada eğitim gören pek çok talebenin temel kaynaklara dayalı dinî eğitime ulaşmasına imkân vermiştir. Yine, üç yıllık imam hatip lisesindeki ücretli hocalığı ve beş yıl devam eden Haseki Eğitim Merkezi’ndeki hocalığı dâhil Fatih Camii’nde devam eden derslerini azaltmamış ve derslerine hiç ara vermemiştir. Fatih Camii, Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında dahi aynı anda çok sayıda ders halkasına ev sahipliği yapmıştır. Devlet idaresince alınan bazı kararlar bu dersleri ve talebelerin derse devamını olumsuz etkilese de dersiâm pâyesine sahip hocaefendiler gerek açıktan, gerek vaaz ve irşat faaliyeti adı altında gerekse gizli olarak bu dersleri sürdürmüşlerdir. Bir kısmı ilâhiyat fakültelerinde hocalık da yapan talebeleri vasıtasıyla, bir kısmı da yazılı ve şifâhî beyânâtlar vasıtasıyla, Hocaefendimiz muhtelif ‘din söylemleri’nin seyrini takip etmiş; bunlara karşı talebelerini hep uyanık tutmaya çalışmıştır.

Geleneklerini sürdürdüğü hocaları gibi, Hocaefendimiz de onlardan gör-

düğü yöntemle ders okuturdu; aynı şekilde İstanbul'da kalan önceki talebelerinin derslerine gelmelerini arzu eder, onların genç talebelere örnek olmasını çok önemserdi. Bütün talebelerinden istediği görev mahallerinde Fatih Camii modeliyle ilim halkaları kurmaları ve talebeye tadrîsâtı asla bırakmamalarıydı. İcâzet verdiği talebelerinden birisi olarak bana da, Yüksek Öğretim Kurulu'ndaki görevime başlamadan önce kendisi ile istişâre etmek ve iznini istirham etmek üzere ziyaretine gittiğimde, devam eden derslerimi asla bırakmamamı telkin etmiş; kendilerinin bu tavsiyesini baştacı kabul edip, kesintisiz ve eksiksiz olarak derslerimi sürdürmüştüm. Ayrıca, icâzet verdiği talebelerin okutmaları gereken kitaplar konusunda da sürekli tavsiyede ve telkinlerde bulunurdu. Bursa, Yalova ve Antalya'da yürüttüğümüz tadrîs faaliyetlerinde hep Hocaefendimiz'in tavsiye ve telkinleri doğrultusunda eserler okutuldu ve okutulmaya da devam edilecektir.

Hocaefendimiz, tadrîs geleneğine uygun olarak bazı kitapları tekrar tekrar okumayı en büyük bahtiyarlık sayardı. *Şifâ-i Şerîfi* on bir defa, *Riyâzû's-Sâlihîn*'i dokuz defa okutmuştur. *Şemâil-i Şerîfi* ve *el-Ezkâr*'ı özellikle Ramazan'larda okumak âdetiydi. *Kütüb-i Sitte*'yi iki defa okutmuştur. *Şerhu Esmâ'il-Hüsna* sadece Ramazan'a mahsus olmak üzere, sabah namazlarından sonra müezzin mahfelinde *es-Salâtü 'ale'n-Nebiyy, et-Takarrub ila'llâh, Seyyidünâ Muhammed, er-Risâletül-Kuşeyriyye* özellikle büyük eserlerin arasında muhabbet ve manevî terbiye gayesiyle okuduğu ve okuttuğu eserlerdi. Dersler esnasında yorgunluk hissedildiği anda, geçmiş ulemânın hâtırâtından, ilme verdikleri ehemmiyet ve ilim uğrunda çektikleri sıkıntılardan örnekler verir, herkesin sesli iştirakiyle el-Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sini makamlı olarak okutur, bir vesîle bulup, derslerinde talebeleri dinç ve dinamik tutmayı başarırdı.

Hocaefendimiz, şayet mümkünse ders okutmak için, öncelikle Fatih Camii'ni tercih etmiştir. Burada, müsaitse müezzin mahfelinde, değilse, kibleye göre sağ ön tarafta müşebbekli bölümün kenarında, sol ön tarafta hünkâr mahfeli altında, müezzin mahfelinin altında, özellikle kışın soğuk günlerde Hocaefendimiz'in genellikle oturduğu müezzin odasında veya önünde, nadiren yassaklı dönemlerdeki gibi hünkâr mahfelinde ders okutmuştur. Yine, özellikle yeni gelen talebelerin âlet ilimlerine yönelik ihtiyaçlarını tecrübeli talebelerini vazifelendirmek suretiyle karşılar, kendisi mânevî terbiye maksatlı, uzun süreli ve ileri seviyedeki eserleri okutmayı tercih ederdi. Hocaefendimiz'i ilk defa tanıdığım 1984 Eylül ayından itibaren, talebelere destek konusunda vefat edinceye kadar Gönenli Mehmet Efendi ile irtibatlı çalışmalar yürütmüş; okutacağı kitapları talebelerine bilâ-bedel dağıtmış, daha sonra da kabiliyetli ve gözde talebelerine daireler kiralayıp, iâşe ve ibâte giderlerini karşılamıştır. Bugün ilmî

ve idârî görevlerdeki pek çok talebesi buralarda yetişenler arasından çıkmış son derece başarılı kimselerdir.

Hocaefendimiz, eğitim-öğretimini hepsi de gizli olmak kaydıyla, bazen camilerde, bazen hocaefendilerin evlerinde, bazen medreselerde veya bu amaçla tahsis edilen özel mekânlarda almış ve bu şekilde sürdürmüştür. Aynı şekilde, dokuz yıl kaldığı Mısır'daki eğitim-öğretim faaliyetleri de Ezher'de, cami, hocaların evleri, özel eğitim kurumları ve vakıflarda devam etmiştir. Kendisiyle beraber bu derslere, sadece dinî ilimleri tahsil edenler değil, İstanbul'da muhtelif fakültelerde okuyanlar da iştirak eder, istifade ederdi. Merhûm Necmettin Erbakan da kardeşiyle birlikte söz konusu hocaefendilerin verdiği derslere zaman zaman devam etmiş; aynı geleneği, Hocaefendimiz de sürdürmüş, tedrîs halkalarında her türlü eğitimi alan öğrencileri yer almıştır.

Merhûm Hocaefendimiz, hocalarını hep hayırla yâd etmiş; 'din düşmanlarına olan gayzlarını', salâbet-i dîniyyelerini, 'hadis ve siyer okuma zevkini kendisine aşlamalarını', 'gözyaşları arasında okuttukları *Şifâ-i Şerif* derslerini', 'zâhirî ilimlerle, manevî terbiyeyi cem' edişlerini', 'kendi aralarındaki muhabbetlerinin çok yüksek düzeyde oluşunu', 'kahve köşelerine alışanın ilmin zevkine varamayacağını', 'sinema afişlerine bakanın gönlüne ilim zevkinin girmeyeceğini', 'ilim öğretmenin yasak veya serbest olmasıyla değil, güçlü irade ile mümkün olacağını', 'hocalarından edindiği bilgi ve tecrübeyi uyumlu bir şekilde meczetmek gerektiğini', 'mahviyyet ve tevâzûnun ilim ehlinin en önemli vasfı olduğunu' sürekli hatırlatmış, hocaları Ali Haydar Efendi, Gümülcineli Mustafa Lütî Efendi, Hüsrev Efendi, kayınpederi Ali Yekta Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Zâhidü'l-Kevserî, Hasan el Bennâ, Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu, Elmalılı Hamdi Efendi, Hâce Mûsâ Topbaş, Ebu'l-Hasen en-Nedvî, akranı ve ders arkadaşı Necmeddin Erbakan, Seyyid Kutub, Yûsuf el Karadâvî, Gönenli Mehmed Efendi, Abdurrahman Gürses, Abdulfettah Ebû Gudde, Mehmed Zâhid Kotku ve daha birçok zâtın güzel vasıflarını kendi karakterinde meczetmiş; benzerine az rastlanır bir 'şeş ciheti muhî' derinlikli ve son Fatih Camii dersiâmı olarak kendisi ve talebeleri adına iftihâr edilecek bir hayat yaşamıştır. Gördüğü her güzelliği sürdürmeye ve bunu talebelerine ve sevenlerine intikâl ettirmeye çalışan bir çaba ile geçen bir ömrü, bütün talebelerinin gıpta ile baktığı bir hayatı olmuştur. "Mısır'da, Müslüman Kardeşler'e mensup gençlerin her fırsatta Kur'ân-ı Kerîm okuduklarını görmüş; o andan itibaren cep boy bir Kur'ân-ı Kerîm'i abdest ihtiyacı dışında yanından hiç ayırmamış, her fırsatı hâfızlığını pekiştirerek; "abdestsiz gezmeme de mani oluyor" diyerek sevenlerine örnek olmaya çalışmıştı. Babısının ve hocalarının sakallı ve cübbeli fotoğraflarını gösterip, bunları neşredin "insanların gözü bir âlim görsün" demeyi de ihmâl etmemişti.

Hocaefendimiz, İstanbul merkezli kadîm Osmanlı ilim geleneğini ve derinliğini yurt dışında temsil ettiği gibi, İslâm dünyasının, ilim geleneklerinin, günümüz âlim, düşünür ve mütefekkirlerinin Türkiye’de tanınmasına da öncülük etti. Hindistan, Pakistan, Mısır, Arabistan, Fas, Cezâir, Tunus, Moritanya gibi ülkelerdeki âlimleri ve eserlerini tanıtmış; bunu yaparken ülke ve mezhepler arasındaki ‘doku uyumsuzluğu’ ihtimalini de ortadan kaldırmış ve bunlara karşı güncel bir yorumlama biçimi geliştirebilmiştir. Özellikle, Mısır’ı ve ilim havzalarını çok iyi tanıdığı için; oradan İslâm dünyasına yayılan ıslahatçı ve reformist anlayışlara karşı son derece dikkatli ve uyanık olmuş, talebelerini de bu konuda biliçlendirmiştir.

Hocaefendimiz, aralarında siyasetçi, bürokrat, idareci, akademisyen, davet ve irşad erbabı, müftü, vaiz, imam hatip, öğretmen pek çok talebe yetiştirdi. Sancılı dönemlerde bu talebelerinin varlığı pek fark edilmese de ‘işlerin nispeten rahatladığı dönemlerde’ kısa süreli de olsa halkasına iştirak edenlerin sayısının oldukça kabarık olduğu vefâtı ve sonrasında ortaya çıktı. Yine onun varlığı ve arzusu doğrultusunda, dînî eğitimin niteliğine yönelik ciddi adımlar atılmış ve adına açılan eğitim-öğretim kurumları da dâhil çok önemli gelişmeler olmuştur. Sayıları ‘binlerce’ şeklinde ifade edilen bu talebelerinin gerçek manada çok yönlü olarak Hocaefendimiz’in ilmî ve manevî mesuliyetini kimlerin üstleneceğini zaman gösterecek. Talebeleri arasından, belirli vasıflarıyla öne çıkmış ve dînî ve içtimâî hizmetlerini üstlenmiş kimseler olmakla birlikte, tek kişide bu örneğin temsil edilmesi biraz zor gözükmektedir.

Zira ailesinin verdiği ilk eğitimin sürekli bilincinde olmayı, hocalarının verdiği ideali sürekli akılda tutmayı, adaletle hükmetip cesâretle söylemeyi düstür edinmeyi, eğitimin hayatın bütününe ve tadrîsin haftanın her gününü ihâta etmesi gerektiğini bilip uygulamayı, tadrîsin özel talebeleri, genel talebeleri, halkı ve aile efradını kuşatacak şekilde olması gerektiğini idrak etmeyi, İslâmî ilimlerin tamamını ihâta edecek şekilde okumak ve okutmak gerektiğini ve kitapları tekrar tekrar okumanın ilim geleneğimizin en önemli esası olduğunu bilmeyi ve uygulamayı aynı anda talebelerinden bazılarının gerçekleştirmesi, en azından şu an için, bir ideal olarak erişilmesi zor bir hedeftir.

Yaşanılan bütün olumsuzluk ve güçlüklerle rağmen Hocaefendimiz, kadîm ilim geleneği ile genç nesilleri buluşturmuş, belki pek çoğu farkına bile varılmadan, bu geleneğin kökleşip yayılmasını sağlamış, geride pek çok hadis, fıkıh, tefsir, kelâm, siyer-i Nebî alanında mâhir talebe bırakmıştır. Talebelerinin yaptığı hayırlı hizmetler, kendisinin bu manevî mirası, inşaallah adına sadaka-i câriye olacak, bu vesile ile amel defteri hep açık kalacaktır.

Yüce Rabbimiz, ömrünü Kur’ân-ı Kerim’in, Habîb-i Edîbimiz’in ve Sünnetinin anlatılmasına ve savunulmasına adayan Mehmet Emin Saraç Hocaefendimiz’in derecesini âlî eylesin. Yolunda yürümeye gayret gösteren mukarrâb kullarına va’d ettiği, ‘Adn cennetlerinde, Habîb-i Edîbimiz Sevgili Peygamberimiz’in Havz-ı Kevseri’ başında O’nunla birlikte olmayı lütfeylesin.

Son olarak, Hâlik-i Zülcelâl Hazretleri bizleri ve ehl-i ilmi hüzne gark eden; göz aydınlığımız, aklımız ve kalbimizin ışığı Hocaefendi’mizin vefâtını, onun yerini dolduracak nice talebesinin harekete geçmesine vesîle kılsın; âhirette de onunla birlikte bizleri ve bütün sevenlerini derslerinde tehasürle ve büyük bir aşkla andığı Kubbe-i Hadrâ’nın mukîmi, Gönül Sultânımız’ın Havz-ı Kevser’i etrâfında Livâü’l-Hamd’ı altında cem’ etsin, şefâ’atçı olacağı talebeleri arasına bizleri de dâhil etsin.²

İbrahim HATİBOĞLU, Prof. Dr. (ihatiboglu@hotmail.com),
Yalova Üniv., İslâmi İlimler Fak., Hadis, YALOVA

² İsmail L. Çakan ve dgr., “Emin Saraç ile Fatih Camii Çevresinde...”, *Altınoluk*, yıl: 1988, sayı 26 (<https://www.altinoluk.com.tr/emin-sarac-ile-fatih-camii-cevresinde.html>; erişim tarihi: 14.06.2021); *Altınoluk*, “Muhammed Emin Saraç Hocaefendi İle Röportaj”, *Altınoluk*, yıl, 1999, sayı 164, (<https://www.altinoluk.com.tr/emin-sarac-hocaefendi-ile-hatiralargecidi.html>; erişim tarihi: 14.06.2021); Reşad, Muhammed, Tokat Ömer Faruk, Hanif Yusuf, Kargılı Abdullah, Erel Mehmet, M. Emin Saraç Hoca İle Geçmişe Dair, *İnkişaf*, S. 4, Eylül-Kasım, Samsun, 2005; Tevfik İşcan, ‘M. Emin Saraç Hoca İle Yakın Dönem İlim ve Fikir Atlası Üzerine’, *İnkişaf*, Haziran-Ağustos, Samsun, 2006, s. 6, s. 57; Salih Okur, Sifil, Ebubekir ve dgr., “M. Emin Saraç Hocaefendi’yle İlmî Yakın Geçmişe Dair-I” *Rihle*, S. 8, Ocak-Mart, İstanbul, 2010; Sifil E., “Modern Müslümanın Zihin Durumu ve Sünnet Algısı II”, *Rihle*, Temmuz-Eylül, İstanbul, 2008, s. 2; Recep Kabakçı, “Emin Saraç Hocaefendi İle Hasbihal!”, *İYC Bülteni*, 6 Ağustos, 2011 (<https://www.dunyabizim.com/alinti/emin-sarac-hocaefendi-ile-hasbihal-h7065.html>); Sonpeygamber.info, “Büyük Hadis Âlimi M. Emin Saraç”, 12.04.2011 (<http://www.sonpeygamber.info/buyuk-hadis-alimi-m-emin-sarac>, erişim tarihi: 16.06.2021). İlyas Karaduman, *Sözlü Hadis Geleneği ve Günümüz Temsilcilerinden Mehmet Emin Saraç*, Cumhuriyet Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas: Ocak 2012, yüksek lisans tezi, 1-xii+225; Taha Kılınç, “Bizim Evimiz Kur’an Medresesiydi”, *Kitabın Ortası*, sayı 16, Temmuz 2018, <https://www.dunyabizim.com/dergi/kitabın-ortası-dergisi-16-sayıyla-raf-larda-h29593.html>; <https://www.haber7.com/guncel/haber/3071507-taha-kilinc-muhammed-emin-saraci-yazdi-kopru-sahsiyet>; erişim tarihi: 14.06.2021); Halil İbrahim Kutlay, “Hocaefendi İki binden Fazla Talebe Değil İki binden Fazla ‘Hoca’ Yetiştirmişti!”, *İnşirah*, 21 Aralık 2018 (<https://www.dusuncemektebi.com/d/173949/halil-ibrahim-kutlay-m-emin-sarac-hocaefendi%C3%A2%E2%82%AC%E2%84%A2yi-anlatiyor>); Seyit Ali Güşen, “Cumhuriyet Dönemi Fatih Camiinde Hadis Eğitimi”, *Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açidan) 0809 Ekim 2018 Malatya*, Bildiriler Kitabı (nşr. Fikret Karaman), 1. baskı, Ankara Aralık 2018, II, ss. 409-426; İlyas Karaduman, *İlim Geleneğimizin Örnek Şahsiyeti Mehmet Emin Saraç*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları ts.; Mahi Çelik, “İlyas Karaduman’la: Kitap Telifini Değil Talebeye Adanmış Bir Ömrü Anlattık”, 04.05.2020, <https://www.ktpkita-bevi.com/blog/icerik/ilyas-karaduman> (erişim tarihi: 16.6.2021).